

Londra'dan Mektup

D i d e m C r o s b y

Genlerimiz Parselleniyor mu?

'Keşif' ve 'buluş (icat)' sözcüklerini eşanlam- lı sözcüklermiş gibi kullanıyoruz çok yaygın ola- rak. Kristof Kolomb'un Amerika'yı buluşundan değil, keşfinden bahsedebiliriz; oysa AIDS'in te- davisinde kullanılacak bir ilacın ancak bulunuşu (icadı) söz konusu olabilir. Kural çok basit: eğer doğada var olan, ama daha önce bilmediğimiz bir olgu ilk kez ortaya konuyorsa bu bir keşif; daha önceki bilgilerden yararlanarak yeni bir yöntem geliştiriliyorsa, bu bir buluş. Keşifler kâşiflerine ün kazandırıp yeni araştırmalara kapı açıyorken; buluşlar patentlerle korunuyor; mucitlerine ticari amaçla buluştan yararlanma hakkı tanıyor. Pa- tentler ayrıca özel sektörün Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermesini de teşvik ediyor. Ancak iş, DNA dizilimlerinin patentlenmesi için yapılan başvuru- lara gelince, karmaşılaşıyor.

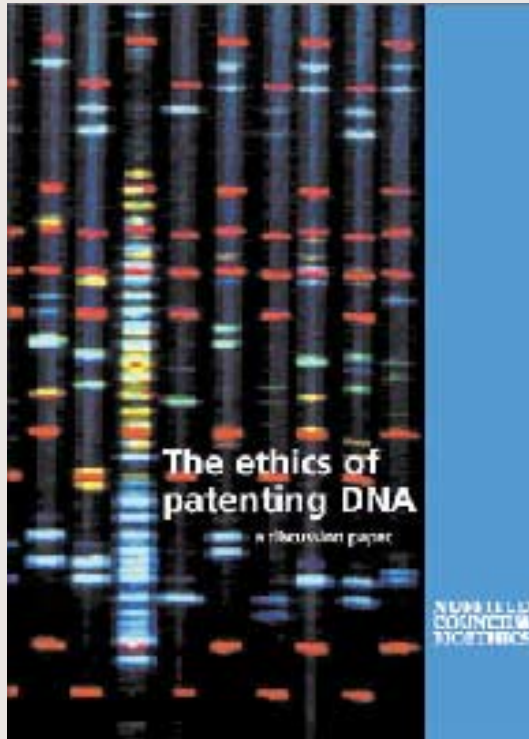
Bugüne dek dünya çapında DNA dizilimi içe- ren üç milyonu aşkın patent verildi. Yalnızca üç biyoteknoloji şirketi, 20.000 insan gen dizilimi için patent başvurusunda bulundu. Bunların 1300'ünden fazlasına şimdiden patent verildi. Bu inanılmaz sayı Nuffield Biyoetik Konseyi'ni alarma geçirdi. Bu kurumun direktörü Dr. Sandy Thomas, "DNA içeren patentler sözkonusu oldu- ğunda, patentleme sisteminin amacından saptı- ğından kaygılanıyoruz. Patentlemenin amacı hal- kın yararına yeni buluşları teşvik etmek; oysa sis- tem, bu amacı gerçekleştirmekten uzaklaşıyor." diyor. Dr Thomas'ın da yer aldığı, uzmanlardan oluşan bir kurulun çalışmalarının sonucun- da Kuruluş, 23 Temmuz'da Londra'da bir basın toplantısıyla DNA patentlerinin etiği konusundaki raporu kamuoyuna duyurdu. Rapor, başta hükümet yetkililerinin dikkati- ni konu üzerine çekmeyi amaçlıyor, dünya çapında yasa yapıcılara ve yürütücülere bir- takım tavsiyelerde bulunuyor. Rapora göre bugünkü patentleme sisteminin, yeni nesil patentler göz önünde bulundurularak göz- den geçirilmesi gerekiyor; çünkü şu anki sistem gelecekte halk sağlığını ve araştırmaları olumsuz yönde etkileyebilecek biçimde kullanılıyor.

Sözgelimi bir geni hücreden ayırtırdığı- mızı ve genin DNA dizilimini elde ettiğimizi düşünelim. Bu bir buluş mu yoksa keşif mi? Bugünkü patent yasalarına göre DNA dizili- mini doğal ortamından ayırtırdığımız ve çe- şitli işlemlere tabi tuttuğumuz için bu dizili- me patent alma şansımız var; yani bu bir bu- luş olarak kabul edilebiliyor. Başka bir yön- den baktığımızda canlı bir organizmanın bir parçasını, hem de çok önemli bir parçasını patentliyoruz. Bunu bir keşfi patentlemek olarak görebilir miyiz? Bir başka deyişle genlerimizin parsellenmesine izin mi veriyor-ruz? Kurul DNA dizilimini belirlemek için

kullanılan yöntemlerin 80'lerde uzun ve zahmet- li olduğunu, o yüzden bu dizilimlere 'buluş' kate- gorisinde patent hakkının verilmesinin olağan ol- duğunu vurguluyor. Oysa günümüzde bilgisayar- lar yardımıyla dizilimin bulunması çok basitleşti. Nuffield Biyoetik Konseyi, bu nedenle DNA dizili- mine ilişkin patentlerin, yalnızca istisnalar duru- munda verilmesi gerektiğini savunuyor.

Ayrıca DNA dizilimini patentleyerek bu genle ilgili araştırmaları sınırladığımız gibi, patentin sa- hibi olan şirket ya da kurumu da tekel haline getiriyoruz. Sözgelimi, meme kanseriyle bağlantı- lı olduğu bilinen BRCA I ve BRCA II adlı genlerin patentini elinde tutan şirket, bu konuda tekel ol- manın 'keyfini sürüyor'. Şirket, bu genlerin birey- lerde olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan testler için kişi başına binlerce dolar alıyor. Sa- hip oldukları patent, bu şirkete herhangi bir ra- kibi çıkmasını da önüyor.

Bir buluşun patent alabilmesi için üç özelliğe sahip olması gerekiyor. Birincisi yenilik, yani da- ha önce bulunmamış olması. Yeni bir DNA dizili- minin daha önce elde edilip edilmediğini bulmak hiç de zor değil. İkinci buluş özelliği: o alanda- ki bilgilerle karşılaştırıldığında uzmanların daha önce farkına varmadığı bir yönünün olması iste- niyor. Üçüncü olarak, işe yarar olması gereki- yor. DNA dizilimi içeren patentler buluş özellikleri ve işe yararlıkları konusunda pek çok soruyu da beraberinde getiriyor.

Özellikle İnsan Genomu Projesi'nin tamam- lanmasından sonra bir veritabanından yararlan- rak bilgisayar başında yeni bir geni tanımlamak hiç de zor değil. Bu, tanımlanan genin buluş özel- liği konusunda soru işareti yaratıyor. İşe yararlık konusu ise çoğunlukla öngörüye dayalı. "Bazı pa- tent başvuruları kısa vadede belirgin bir tedavi değeri olmayan, ama araştırma açısından önem taşıyan DNA dizilimleri için yapılıyor" diyor Cambridge Üniversitesi profesörlerinden Martin Bobrow "Biz bu tür patentlerin teşvik edilmeme- si gerektiğini düşünüyoruz". Ancak bazı DNA di- zilimleri insülin gibi önemli proteinlerin üretilme- si için kullanılabilir. Kurul, işe yararlık bakımın- dan bu tür DNA dizilimlerine patent verilmesine yeşil ışık yakıyor.

Dr. Thomas, işe yararlık konusunda gözönün- de bulundurdıkları bir sorundan bahsediyor: "Bazı genlerden, birden fazla ürün elde etmek mümkün. Bu DNA dizilimi patentlendikten sonra, dizilimin başka bir işe de yaradığını bulmak ola- sı. Eğer patent, dizilimin her türlü kullanımını kapsıyorsa patent sahibi büyük kazanç sağlaya- caktır. Bize göre bu, adaletsiz bir yararlanım." CCR5 adlı bir reseptörü kodlayan gen buna iyi bir örnek. Bu geni keşfeden Amerikan şirketi, genin virüs kökenli hastalıklarla savaşta etkili olabileceği gerekçesiyle patent aldı. Genin işe ya- rarlılığı bu aşamada spekülasyondan başka bir şey değildi. Kısa bir süre sonra bir başkası, bu genin kodladığı reseptörün HIV'in hücre içine alınmasında rol oynadığını keşfetti. Bugün CCR5'i AIDS'e karşı ilaç geliştirmek amacıyla kullanan her şirket, patentin sahibi Amerikan şir- ketine ödeme yapmakla yükümlü.

Nuffield Biyoetik Konseyi raporunda patent- lerin odaklarının değişmesi gerektiğinden bahse- diyor. Gen terapisini ele alalım. Bir genle bir hastalık arasında bağlantı olduğu bulunduktan sonra, genin o hastalığın tedavisinde kullanıla- bileceği apaçık bir gerçek. Konsey, bunun için herhangi bir patentin gereksiz olduğunu savunuyor. Patent bu geni etkili ve güven- li biçimde hedef bölgeye taşıyacak ürünün hakkı.

Rapor dünyada DNA dizilimi içeren patent- lerin patent sistemindeki yerini ayrıntılı ola- rak inceliyor. Yalnızca yasal olarak bakmı- yor konuya; ahlaki ve sosyal değerleri de göz önünde bulunduruyor. Dr. Thomas ko- nuşmasında, Nuffield Biyoetik Konseyi'nin raporda yer verdiği önerilerin gerçekleştiril- mesi için yasal değişikliklerin gerekli olma- dığını vurguluyor. Bu alandaki patentlerin halkın yararına hizmet etmesi için ölçütler- in biraz daha daraltılması gerekiyor. Bu- güne dek uluslararası şirketler patent yasa- larını zorlayıp olabildiğince çok sayıda patent almaya çalıştı. GeneWatch gibi kitle örgüt- leri canlıların patentlenemeyeceğini savu- nup patentlere sonuna kadar karşı çıktılar. Nuffield Biyoetik Konseyi ise şimdi orta yo- lu bulmuşa benziyor: Evet, patent verelim ama neye patent verdiğimiz dikkat edelim. Gelişen teknolojiyi gözardı etmeden verdi- ğimiz kararların sonuçlarını gözönünde bu- lunduralım. Aksi taktirde yeni buluşlardan yararlanacak olan, toplumun yalnızca belli bir kesimi olacaktır.